

Kronikk av Rolf E Solheim publisert på helside Debatt/Brev side 24 i SA
06.03.2009

Idioti – eller bare markedsøkonomi?

Når Helga Pedersen stanser torskefisket på Sunnmøre, når arbeiderne ved GMs fabrikker i Detroit og Trollhättan mister jobben, når biskoper og prester protesterer mot oljeleting i Lofoten og nesten alle bier forsvinner i California, da ser vi symptom på et felles utføre: At planeten Jordens økosystem er ute av balanse. Bak dette gryende sammenbrudd ligger en markedsøkonomi som har løpt løpsk gjennom ubegrenset vekst. Tilvekst er markedsøkonomiens motor, blant annet med eksponentielt økende utlån til forbruk. Eksponentiell vekst kan illustreres slik: Om Josef hadde satt en gullmynt i banken til 5% rente da Jesus ble født, og Jesus ikke tok den ut da hans behov for penger var beskjedent, ville den i dag hatt en verdi i gullvekt, større enn Jordkloden!

Er det da underlig at Kenneth Boulding i sin tid kom med følgende kraftsalve: *Den som tror på ubegrenset vekst på en planet med begrensede resurser er enten splitter pine gal - eller en økonom.* Som tidligere president i American Economic Association burde han vite hva han snakket om.

Når den globale finanskrisa har pågått i snart et år, synes verken politikere, økonomiprofessorer eller journalister i Dagens Næringsliv å ha skjønnet at dette er noe mer enn en finanskrisa. Heller ikke Kristin Clemet i sitt *Forsvar for det frie marked* i SA 3. mars ser noe mer enn en tilfeldig nedtur. I henhold til Boulding, vil vi stå overfor en grunnleggende forbruks- og resurskrisa som totalt vil ommøblere sivilisasjonen, slik vi kjenner den, om vi ikke setter inn dramatiske mottiltak. Dilemmaet er at de midler man i dag setter inn for å redde verdensøkonomien er som å slukke brann med bensin. For å få bukt med økonomisk tilvekst må pengene gis ny mening.

Det hele begynte i middelalderen. Gullsmeder utstedte kvittering når kunder leverte inn gullmynter. Kundene brukte kvitteringen som betaling i stedet for gullmynter. Smeden utstedte så generelle kvitteringer, slik at enhver som møtte opp med en kvittering kunne få utlevert gullmynter angitt på papiret, og etter hvert ble papiret godt som gull. Pengesedler var en milepæl i finanshistorien.

De første bankene med gullbeholdning begynte å utstede kvitteringer og oppdaget at ikke alle tok ut sitt gull samtidig. De kunne dermed låne ut mer penger enn de hadde på lager. Slik kunne de "trylle" fram nye penger så lenge kundene stolte på dem. Det skjer slik: Du setter inn kr 1000 på konto. Om banken må ha 10% egenkapital, kan den låne ut kr 900. Når kunden som har lånt kr 900 kjøper et par joggesko, og sportsbutikken setter pengene inn på sin konto i banken, disponerer den nå kr 1900. Dermed kan den låne ut ytterligere kr 810. Slik "avler" banken stadig "nye penger" basert på ny gjeld, og fra dine kr 1000 kan den framstille kr 9000 som den videre kan låne ut. Dette var neste milepæl i finanshistorien.

Bankene (og finansinstitusjonene) har altså incentiv til å låne ut så mye som mulig, jo mer gjeld, desto mer rente for banken. Forbruk basert på gjeld gir økonomisk vekst, for uten ny gjeld til å drive økonomisk vekst, blir det nedgangstid – økonomisk depresjon. Dagens gjeldsbaserte system hviler altså på at vi hele tiden må øke forbruket ved å stifte ytterligere gjeld. Derfor blir det krisa når bankene, slik som i dag, ikke vil låne ut mer penger.

Nyskapning av penger ved utlån har pågått lenge, og det gikk greit så lenge naturressursene (hav, ferskvann, jord, luft, olje, mineraler osv) var ”ubegrenset”. I dag oppdager man imidlertid at naturen ikke holder tritt med finanssystemets enorme vekst.

Det var ikke resursknapphet i seg selv som skapte finanskrisa, skjønt varsellampene har blinket lenge, men misbruk av systemet ved at noen i grådighet solgte en masse lån som folk (mindre kredittverdige – ”subprime”) ikke ville klare å betjene. Derved gikk systemet i stå. Og kanskje var det like bra slik at vi kan åpne øynene for hva som skjer.

USA er landet som har lånt mest for å holde forbruket i gang. Bankene der overbeviste folk om at gamle verdier som arbeid, sparing og nøysomhet ikke lenger gjelder. Også islandske banker var flinke til det. Imidlertid økte USAs gjeld til andre land til 12 tusen milliarder dollar, og den øker nå med 180 milliarder dollar i måneden! Om land med store handelsoverskudd til USA finner at de ikke vil låne mer penger til USA, vil verdensøkonomien kollapse. Dette fordi den globale økonomien i stor grad bruker dollar som betalingsmiddel, og om dollaren havarerer, krasjer det meste, også Norges oljefond.

Prinsippet har vært: Jo mer gjeld, desto mer penger i omløp, som i sin tur øker kjøpekraften og dermed forbruket. Denne pengemaskinen har forutsatt at naturressurser utvinnes i stadig raskere takt. For uten økning av gjeld (nyskapte penger til forbruk) bryter systemet sammen. Med andre ord, dagens globalisering er ikke bærekraftig, verken økonomisk eller økologisk, fordi den utarmer naturressursene. Det leder dessuten til økt forskjell mellom fattig og rik, og medfører konflikter og masseutryddelse av artene.

Det er på tide å tenke nytt. Det må utløses en økologisk-etisk-økonomisk revolusjon av den typen Arne Garborg stod for i sine siste 20 år. Han ledet geoismen i Norge i henhold til Henry George, og mente at datidens fattigdomsproblem i Norge og verden bare kunne løses ved en gradvis omlegging av skatter og avgifter, i fredelig revolusjon. Litt modifisert til dagens situasjon bestod den (grovt forenklet) av følgende:

Ingen skatt legges på lønn (arbeid). Ved å fjerne inntektskatt blir arbeidskraft billigere – og derved blir det mindre automatisering og mindre arbeidsledighet. Svart arbeid forsvinner. (I dag er det dobbel kostnad for arbeidsledighet, først tapt inntektskatt og så arbeidsledighetstrygd.) Renter og verdiøkning på eiendom tilfaller staten – man skal tjene på det man gjør, ikke på det man eier. Høye miljøavgifter legges på søppel, avfall og utslipp. Bruk av naturressurser og jordareal pålegges høye avgifter, mens patenter avskaffes. Levestandarden blir den samme, da mindre inntektsskatt kompenserer for dyrere varer, og med billigere arbeidskraft blir reparasjon av varer billigere og bidrar til mindre nykjøp. *Slit og reparer* i stedet for *Slit og sleng* øker kvalitet og reduserer resursbruk. Pengemengden knyttes til realverdier, ikke til finansiell vekst (kunstig skapte penger basert på gjeld og renter – og antatt verdistigning).

Resultatet blir: Ingen spekulasjon og opphopning av penger på få hender, og planeten reddes for kommende generasjoner. Kanskje noen tanker i en tid da jordkloden holder på å kveles av en markedsøkonomi som har spilt fallitt og med børser på randen til kollaps?